

Kirkegårdene har gjort deres til at give kristningen bredde. Kirkehuset, som står midt i dødehaven, har med sin styrke overtaget den egentlige omsorg for de døde, der før var så vanskelig . . . I folketroen sænker stilheden sig nu over dødeverdenen. Graven er ikke bolig. Og kisten er ikke Karons færg, der sejler ud på de mørke vande på vej mod dødsrigets havn. Kisten er en alkove. Graven er en seng. Den døde sover. Han sover sig bort i jord. Den simple, ædle kristentro flygter ikke på sjæletroens flagermusvinger bort fra de dumpe belligord: Til jord skal du blive . . .

(Martin A. Hansen: Orm og Tyr, side 250 f.)

Det moderne menneske, hvem er det? Det er dig og mig og os allesammen. Har vi et bestemt signalement, der gælder os alle under eet, f. eks. i vort forhold til døden? Næppe. Vi er måske påvirket af kristen tradition eller i åbenlys opposition. „Jeg har nu min egen mening om den ting“, som manden sagde. Og han skal ikke her åles, fordi han ikke udtrykker denne mening. Når du har læst denne artikel til ende, kan du med fuld ret påstå: „Jeg er ikke enig – du har løjet, præst, om mit forhold til døden!“

Så må jeg da tale spredt om egne fornemmelser og de indtryk, jeg har pikket op undervejs, indtryk, der skriver sig fra andre og forekommer mig typiske, uden at de måske er det.

Der er skrevet meget om det moderne menneskes paniske angst for døden. Men den har nok altid været. Ellers havde man ikke digtet og løjet så meget.

Anna Sophie Seidelin (Vidunderligst af alt på Jord, Gad 1967) skriver veloplagt og næsten barokt om den tys-tys-stemning, der omgiver døden på et moderne sygehus, anført af lægerne, der kategorisk nægter dødens mulighed for den dødsmærkede patient og hyller den ind i menneskekærlige falbelader. Lægen skal jo for enhver pris holde livet vedlige til sidste bitre dråbe. Dertil er han forpligtet ved helligt løfte. Herunder skal han skåne patienten for eventuelle chokvirkninger, der kunne sætte dødsprocessen for tidligt i gang. Han skal beskytte de pårørende og medpatienterne mod åben konfrontation, idet vi ikke længere lever i et troens univers, hvor andre menneskers holdning og reaktion er indbygget. Den moderne sundhedsapostel må ikke forstyrre den sunde mentale ligevægt hos nogen. At møde døden med åbent visir er umuligt: Med hvad skal vi møde *det*, vi ikke véd, hvad er? Blomster og bønner og salmer, det er ikke lægens sag.

Den døde eksisterer ikke for lægen.

Kun hvis den døde kan tjene de levendes sag via obduktion og transplantation.

Og det tør siges: Lægevidenskaben er konsekvent. Det med Yduns æbler, der engang var en skøn fabel, at mennesket ejer et middel, hvorved det holdes evigt ungt, det kalkulerer man nu alvorligt med som noget, der ligger inden for rækkevidde de næste år. En moderne forfatter forlanger at tages alvorligt, når han snakker om dybfrysning af menneskeliv. Altså, man vil minsandten ikke stå tilbage for måneforskningen: man vil virkeliggøre det, man i sin barndom læste om som spændende fantastier!

Når den dag omsider nås, da hvidkitlerne kan gå ind i laboratoriet og *skabe* et stykke syntetisk liv på en bakke, så vil alle vi sortkjoler være arbejdsløse. For vi lever højt på menneskelivets gåder; dét vi ikke véd, det fylder os med angst og undren, med bøn og lovsang.

Det moderne menneske og døden

Af sognepræst Johannes Johansen, Thuro.

År 2000 vil der ikke mere være nogen præst tilbage, spår man. Den sidste kan man passende ansætte ved et museum, hvor han kan fremvise beviser på tidligere tiders tåbelige dogmer og fordomme.

Dette er den fulde konsekvens, draget af den bevidste negligering af døden. På vejen mod dens afskaffelse kan det allerede mærkes, at den potentielt er afskaffet.

Andre træk andetstedsfra peger i samme retning.

I USA prøver man at tilsløre døden ved at klæde den døde på i hans bedste dress, i kjole og hvidt f. eks., ved at balsamere, give make-up, ved at placere ham i hans daglige omgivelser, f. eks. udstyre ham med en telefon eller en recorder, der gengiver en af hans bedste taler. Der skal ikke være ende på de raffinementer, der udspekuleres for at illudere, at han slet ikke er død, men befinder sig on the top of his life.

Etnologerne siger, at et folks kultur eller manglende sådan bedst afsløres i dets begravelsesriter. I gamle dage sørgede man omhyggeligt for at give den døde mad og drikke og andre fornødenheder med i graven. Den døde skulle jo ud på en sidste meget lang rejse. Naivt? Åh ja, men en meget fint tænkt omhu for den, man holder af. I vore dage bærer vi os modsat ad. Den udsøgte omhu gælder os selv, de såkaldte levende. For den døde eksisterer jo ikke. Ham er det ligemeget med. Men de levende – de skal for enhver pris værnes mod den sindsoprivende smerte og sorg, den besværlige rejse og omkostning. Derfor skal det helst undgå venners og slægtnings opmærksomhed, at Petersen var så taktløs at gå hen og dø. Livets hverdagsrytme må ikke forstyrres af noget så uvedkommende og uvæsentligt, noget så smagløst og dumt som – døden.

Denne kynisme – kynisme er det, fordi det gælder om at bevare sindet råt, upåvirket af pine og savn, fjernt fra den abnorme død – mon ikke denne kynisme er den anden side af den amerikanske sentimentalitet, hvor man leger kispus med døden?

Individualisme betyder – ordret – at livet ikke kan eller skal deles: Hvad rager andres død eller sorg mig? Hvorfor skal jeg ulejliges? Begravelsesformerne er jo blot bedrag, for ethvert menneske skal dø sin død alene. Sorgen isolerer. Ethvert makkerskab frabedes.

Som en moderne „vismand“ søger at trøste sig: „Døden skal vi ikke frygte, for den er ikke vor verden, vi skal ikke opleve den“. Døden er først, når du ikke er. For når du er, er den der ikke!

Når man sådan effektivt har fået døden og al tanke derpå gemt ned under de tommetykke lag af steril tavshed, velfærd, skånsomhed, tilskyndet af en moderne videnskabelighed, der ikke har meget med videnskab at gøre, hvad så? Ja, så kan man vel slå sig til ro, spise, drikke og være glad, for nu har man samlet forråd for al fremtid i sine store, velindrettede lader. Se, bemeldte bonde, som her hentydes til, til ham kom døden jo ikke pludseligt og udefra, som en trussel. Nej, han havde allerede lukket døden ind, dengang han byggede sin jordiske tilværelse som en evig, uindtagelig fæstning, d.v.s. som om han aldrig skulle dø. Det er dårskab, selvom det nu udgives for videnskab. Når livet er noget, man tager selv, rager til sig som sit forråd, der ikke kan

spises op, så bliver hele tilværelsen en billig og led affære. Den død, man gør alt for at holde ude, den hører nu engang med, og nægter man det, skal den nok selv skaffe sig adgang ad bagdøren, og så spøger den overalt og lægger sin klamme kulde og sit fordærv i ens glæde ved livet.

Jeg tror, det er noget, alle slægter har oplevet, omend på forskellig vis.

Martin A. Hansen fortæller i *Orm og Tyr*, at vore hedenske forfædre havde et lignende forhold til døden. Man tog ikke døden for det, den var, en udslættelse, et punktum for dette liv. Man gjorde døden til en forbandelse ved at forlænge livet ud over alle grænser. Især de mennesker, hvis tilværelse var blottet for skæbne, som på en eller anden måde syntes at mangle mening, de blev dømt til at leve videre i et fredløst gengangerliv, der forpester livet for de levende. „Har døden ingen guddommelig modstander, så viser den sig så mægtig, at den synes at være en dominerende egenskab ved selve livet. Den er virksom altid, den er på færde i et menneske, længe før den fryser livet ud af ham, den er der som en angst, skademagt, viljebrist, ja alskens indre skade“ (*Orm og Tyr*, side 250).

Den opstandne Kristus kommer som den guddommelige modstander, der besejrer døden ved selv at dø og opstå. Døden er her taget for fuldt pålydende: som udslættelse. Både i den betydning, at den døde skal „sove sig bort i jord“ – og i den betydning, at dødens magt over livet er definitivt brudt, „hverdag og jordeliv får værdi for Gud“. De levende skal ikke bruge jordelivet til et uoverkommeligt, glædesfortærende forsøg på at sikre sig selv i det hinsidige. Den opgave er taget ud af vore afmægtige hænder og lagt i en stærkeres: Af jord skal du igen opstå! når og hvor Gud vil.

Så karsk og klar er iflg. Martin A. Hansen den dødstanke og opstandelsestro, der med kristendommen træder ind i Danmark.

Men den holder ikke. Den viger pladsen for menneskets utidige trang til at vide besked med det, ingen skabning kan vide, og til at administrere det, ingen mand kan ordne. Mennesket bliver atter udstyret med noget, der lever videre efter døden: en guddommelig kerne, der kaldes sjælen. Det hinsidige bliver den egentlige verden, med helvede, skærsild og himmel, til at råde bod på jordelivets uretfærdighed. Her bor sjælene i de uendeligt mange boliger, indrettet efter en sindrig orden, der svarer til sjælens kvalitet.

Når sjælen findyrkes for at opnå fornem placering hinsides, tages døden ikke alvorligt. „Døden er kun en overgang, døden er slet ikke til“. Linjerne er fra en moderne revy, men kunne – fraset ordvalget – godt være hentet fra Dantes *Guddommelige Komædie*. Livet på jorden nedskrives til ren foreløbighed. Det egentlige ligger i det hinsidige. Alt, hvad der foregår nu og her, bliver enten forberedelse eller forfængelighed. De døde i deres domæne er i uafsladelig aktivitet, de er uden fred. Og den jordiske tilværelse er et skinliv. Døden er atter blevet en dominerende egenskab ved livet. Fordærvet og kulden fra dødsriget breder sig igen til alt levende.

Vi ser historien gentage sig. Nu er jeg ingen idéhistoriker, men denne arv fra middelalder og hedenold, den vi slås med idag, den siges at være mere *græsk* end egentlig kristen, selvom den nok går for at være ortodoks kristen tradition. Martin A. Hansen levner den ikke megen ære, usund og svulstig som den er. Han siger: „Opstandelsestanken kan ikke beholde sin stejle dristighed, sin under-magt, dersom den skal forenes med en lære om, at der i mennesket er noget, sjæl eller ånd, der efter døden lever videre, altså ikke

rammes af død. For den (opstandelsestanken) er død bogstavelig, fuldstændig død. Jesus lod ikke høre fra sig, da han lå i graven. Men opstandelsestankens mening om sejr over døden er også bogstavelig og total. Jesus efterlod ikke sit lig i graven, da han gik fra den“ (Orm og Tyr, side 249).

Ejendommeligt er det, at omtrent samtidig med udgivelsen af Orm og Tyr (1952), kaldet Nordens Gamle Testamente, opstår i Danmark striden om det evige liv. Professor Lindhardt holdt en tale i Askov, der gav genlyd i det ganske land. Hans anliggende var præcis det samme som Martin A. Hansens: Vi har kun den fremtid, Gud i sin barmhjertighed under os. Vi har intet i os selv, der kan bestå ud over alle grænser. Dermed satte han vagt om den menneskelige uvidenhed og vævede Guds evighed ind i det almindelige hverdagsliv med næsten. Barsk lod han alle drømme og spekulationer om det hinsidige fare.

Når man fantaserer sig væk fra døden, hvad enten det sker med middelalderlig metafysik eller med moderne „drenge-videnskabelighed“, fordi denne død er så uappetitlig og brutal og så skamløst udfordrer alle menneskelige frelsesmekanismer: den velfærd og oplysthed, der vil helgardere mod trusler og farer og tåbelige fordomme, når døden ikke tages kontant for, hvad den er, tilintetgørelse, da flygter al alvor og glæde bort fra det virkelige kødelige liv. Tilværelsen taber sin spænding og risiko derved. Livsleden og dermed dødsdriften bliver den anden side af den moderne dødsangst.

Den franske forfatter Eugene Ionesco mener, at dødsinstinktet er naturgivet: „Da dødsinstinktet lever i hjertet på alt levende, da vi lider under bestræbelsen på at undertrykke det, da alt levende længes efter hvile, lad os løse de bånd, som binder os til livet, lad og dyrke vort dødsønske, lad os udvikle det, vande det som en plante, lad det gro frit. Lidelse og frygt fødes ved undertrykkelse af dødsønsket“.

Jeg kan ikke lodde, om han har ret, men hans ord kan nok vendes imod den moderne krampagtige holden fast ved livet på kunstig vis, også når livet er blevet en dødsenstung byrde og smerte. Sagen er vanskelig. Ingen misunder lægen hans job med at forlænge livet og dermed smerten og nedværdigelsen. Denne forbandelse er prisen for forskningens mange velsigelser, som vi alle nyder godt af.

„Giv mig min død på borg, at jeg kan lære at tale sandt om livet“, siger Martin A. Hansen, som ingen vil beskyldes for sygelig dødsdyrkelse. Men mennesket adskiller sig nu engang fra dyret bl. a. derved, at vi véd, vi skal dø. Giv døden, hvad dødens er. Den er jo både udslættelse og hvile. Både trussel og befrielse. Mennesket har både skrækken og længslen i sig. Døden holder livet i pris, fordi ingen skabning selv bestemmer hvornår. Den sætter et eftertrykkeligt spørgsmålstegn ved det, som jeg foretager mig nu og her: Er det umagen værd? Døden alene kan måske gøre min livsmåde mere væsentlig. „Først da er livet os dyrebart, når døden er os ganske nær“ (Kaj Munk). Det er ikke sandt, at dødstanken gør livet her til noget andenrangs og forløbigt, tværtimod. Livet rækkes os hver dag hen over dødens afgrund, men just derved gives det dørsk menneske det incitament, som er det ene fornødne for at *leve virkeligt*.

Døden siger os, at skabelse og tilintetgørelse er i nær familie med hinanden, for de er begge Guds to store gåder, som intet menneske endnu har fundet metode og middel til at trænge ind i, omend vore tanker leger dermed.

Vore begravelsesriter er – såvidt jeg skønner – tænkt som en beskyttelse af den blufærdighed, der er indeholdt i vor smerte og vor sorg over døden, i vor uvidenhed og vor afmagt. Ingen tager skade på sin sjæl ved at deltage i den kærlighedshandling, som det er at lægge vore døde til hvile. Men intet kan heller gøre vore ord og vore former så tydelige som døden, den blotter hensynsløst det uægte og giver det sande ny vægt. „Af jord er du kommet“. Hele vort menneskevæsen røber vor herkomst og vor hensigt. „Til jord skal du blive“. Vi lever ligeså ubeskyttet som fuglen og blomsten. Ingen kan løfte sig ud af skabningens sammenhæng til et fredlyst sted. „Af jord skal du igen opstå“. Hvad der skal blive af os, det ligger i Hans hånd, som gav os livet på ligeså gådefuld vis, som Han nu tager det. Hvornår og hvordan, det bliver Hans sag.

På en eller anden måde at ville forlænge livet ved at afskaffe døden, det er vor forbandelse. Vi egner os ikke for evighed.

Men når vi forkynnder, at Kristus har besejret døden og derved er blevet dens *herre*, så ligger vel også deri, at Han kan bruge den frygtelige død som en *tjener* til sit formål. I udslettelsen ligger både dommen og nåden. Både gudsforladtheden og trygheden i Faderens hænder.

I oprejsningen ligger det håb, som intet øje har set.

Martin A. Hansen, som jeg har citeret så flittigt, kalder opstandelsestanken „det simpleste og det mægtigste, som i sin stejle ubegribelighed vel tilråder menneskelig tænken at bevare håbet underfuldt og Guds storhed ren ved mådehold over for det vordende, som hjerne og hjerte ingen erfaring har om (Orm og Tyr, side 327).

Fig. 89
Begravelsesceremonien.
Thv. Larsen foto.

